

Výživová situace (s obrázky a textem)

Autor: Ralf Weiskopf

Úvod: relevance, rčení a příležitosti

Téma hrůz třicetileté války je v rubrikách masmédií určitou zavedenou stálicí. Tváří v tvář bezpočtu dochovaných zmínek o násilných excesech je snadné podlehnout pokušení, hledat to skutečně důležité a informativní v oblasti politiky a v nejširším kontextu. Výklad dějin z perspektivy vojensko- a politicko-historické má však často jednu slabinu - má tendenci jednotlivé aktéry přespříliš házet do jednoho pytle prostřednictvím užívání zastřešujících pojmů. Napínavé a informativní dokumenty pocházející z období třicetileté války jsou do jisté míry protipólem některým z těchto populárních koncepcí a nabízejí příležitost podívat se na dané téma z úplně jiné perspektivy. Kromě toho mohou vzbudit zájem žáků. Téma výživy, které se vyskytuje v mnoha zdrojích zabývajících se třicetiletou válkou, je z tohoto pohledu ještě mnohem poutavější. Detailní informace o potravinách, jejich dostupnosti a cenách skýtají bližší pohled na každodenní život obyčejných lidí.

Didaktické možnosti

Kromě zajímavých dílčích aspektů reality tehdejšího života, které žákům napomohou pochopit jeho odlišnost v minulosti a které jsou schopny upoutat jejich pozornost, skýtají právě prameny soukromé povahy z období třicetileté války dostatek materiálu, pomocí něž můžeme danou chronologickou deskriptivně historickou kostru propojit s realitou osudů jednotlivců (rekonstrukční / narativní kompetence). Často je dokonce možné najít příslušný příklad z bezprostředního regionálního geografického okolí (přehled ego-dokumentů, který je velice praktický pro rychlé nalezení regionálního zdroje: Von Krusenstjern, Benigna: *Prameny soukromé povahy z období třicetileté války, popisný přehled* [něm.: *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Beschreibendes*], Berlin, 1997; pro tyto účely je velmi informativní rovněž Jan Peters, *S pluhem a brkem. Osobní svědectví píšících sedláků, antologie* [něm.: *Mit Pflug und Gänsekiel. Selbstzeugnisse schreibender Bauern, eine Anthologie*], Kolín aj., 2003), který nám pomůže dané téma lépe přiblížit. Při prezentování těchto pramenů může být v případě potřeby velice dobře procvičováno metodické zpracování textu a níže naleznete další náměty k rešerším v přehledových publikacích a na internetu. Heuristiku a otázky editoriálního charakteru může v závislosti na konkrétní třídě a kontextu vyučování obstarat pedagog. Třída pak může individuálně nebo formou skupinové práce hledat motivy a témata, diskutovat je v plénu a spojovat je s dříve naučeným nebo zasazovat události a jednotlivce zmíněné v daném historickém prameni do širšího kontextu historického dění.

V rámci vyučování se dají zkoumat a reflektovat jazykové zvláštnosti vybraných pasáží, lze se zabývat smíšeným jazykem zdrojů a srovnávat jej s dnešním jazykovým územím (-> anglicismy). Nápadné stylistické charakteristiky mohou vyvolávat otázky stran motivů, myslitelná by byla hromadná diskuse o tom, proč se určité typy textů vyskytují často respektive zřídka, proč se zdá, že jsou i záznamy v osobních denících otaženy od popisovaného dění (mechanismy psychohygieny? Fenomén doby mající základ v odlišné roli individuality?). K prohloubení jazykových kompetencí je možné kromě předčítání uvedených zdrojů hledat *relikty*¹ třicetileté války v současném jazyce.

V rámci výuky mateřského jazyka a angličtiny může být zkoumán původ zde uvedených frází. S větší či menší jistotou můžeme za v dané době nově vzniklé považovat například následující fráze:

Alter Schwede! (Starý Švédě! - ve významu "Jéminánku", "Má ty prostoto")

Etwas von der Pike auf lernen... ("Začít od píky...")

..., *dann ist Polen offen!* (doslova "...., pak je Polsko otevřené!", ve významu "dělat z komára velblouda", později i ve významu "to už je možné úplně všechno")

Sein Pulver verschossen haben. ("Vystřílet svůj prach")

Mnoho slovních obrátů týkajících se tématu třicetileté války však nepochází ze 17. století, jejich původ můžeme hledat spíše v dramatu Fridricha Schillera *Valdštejn*, které se jako málokteré jiné literární dílo stalo zdrojem mnoha ustálených frází v běžném jazyce (např. "Pappenheimští").

Příležitostně používané obraty jako „*ins Gras beißen*“ („skončit pod drnem“) nebo „*da wird ja der Hund in der Pfanne verrückt*“ (doslova "tu se teprv zblázní pes v pánvi", ve významu "nad tím zůstává rozum stát") jsou však staršího původu (viz Ilias respektive Till Eulenspiegel). Žáci mohou dostat za úkol najít další podobné příklady, provádět rešerše a procvičovat při tom související techniky.

Myslitelné jsou dále úvahy na téma selektivnosti (například selektivního popisu ve školních učebnicích), genderové problematiky (žoldáci, kteří by bez doprovodu žen jen stěží přežívali, zatímco ženy čelily riziku úmrtí při porodech, hrozilo jim znásilnění a sociální zavržení). Za pomoci textů by mělo být možné najít a využít další podněty pro zvýšení historického povědomí jako je alterita nebo interkulturalita.

Z hlediska ekologické osvěty by měly žákyně a žáci pochopit, že lidé byli v minulosti mnohem silněji ovlivněni lokálními podmínkami v podobě klimatu a úrodnosti půdy. Špatné počasí vedlo k neúrodě a hladovění. To, že počasí nebylo stabilní, může být detailněji ilustrováno za pomoci publikace Rüdiger Glasera *Historie klimatu střední Evropy. 1000 let počasí, klimatu, katastrof* (něm.: *Klimageschichte Mitteleuropas. 1000 Jahre Wetter, Klima, Katastrophen*), Darmstadt, 2001.

Glaser popisuje katastrofální podmínky ovlivňující pěstování a sklizeň v mnohých letech 17. století, které by byly pohromou i samy o sobě bez přispění válečného běsnění. Nalezneme zde styčné plochy s výukou zeměpisu, přírodopisu, technických oborů a biologie. Základní informace o výživě v období

¹ pozůstatky

třicetileté války by zde mohly představovat zajímavý exkurs. Jaká byla dostupnost brambor (prakticky nebyly) a chleba? Jak by asi vypadala tehdejší potravinová pyramida?

Bylo by myslitelné v rámci projektového dne připravit pokrm, který lze dohledat v příslušných zdrojích, jako třeba würzburský cibulový koláč (*Würzburger Zwiebelbrotz*), a věnovat se aspektům jako nedostatek surovin nebo také samotná odlišnost tehdejší kuchyně. Ta začíná již u součástí tehdejšího jídelního příboru.

1. Spory o potravu: žoldnéřská versus civilní populace

Obrázek žravých žoldnéřů, kteří se jako kobylinky snesou na pruh země, neodpovídá jejich zjištěné podvýživě a nedostatku nejelementárnějších životních potřeb. Doklady stejného nedostatku mezi civilním obyvatelstvem jsou snadno k nalezení. Všudypřítomná nouze zčásti stírá hranice mezi oběma tábory: přepadení páchaná sedláky, případy, kdy se obyvatelé vypleněných vesnic přidružili k žoldnéřům, nebo dezerce - to všechno jsou příklady, se kterými se můžeme setkat ve zdrojích a které ukazují, že jasná kategorizace nemusí být vždy snadná a že existuje řada míst, kde se jednotlivé hranice překrývají nebo jsou neostré. Příslušné pasáže ve zdrojích, například v Hagendorfových textech, jsou možnými příklady partikularity, příležitostí pro pochopení alterity a pro posílení dekonstrukční kompetence žáků. Analýza kosterních pozůstatků z masového hrobu u Wittstocku a dobových zdrojů by mohla být využita v rámci interdisciplinární výuky nebo výuky předmětu Příroda a technika v 5. třídě zaměřené na téma podvýživa.

Žoldnéř plenící statky bezbranných sedláků je archetypem, který v některých dobových popisech událostí nemá žádný protipól. Článek pojednávající o masovém vojenském hrobu u obce Wittstock z deníku "Welt" narušuje tento zažitý černobílý pohled na věc.

Přečtěte si následující texty

Berthold Seewald: *žoldnéři - sužování hladem, vešmi, syfilidou* (něm. *Söldner, gequält von Hunger, Läusen, Syphilis*). Vyšlo na: www.welt.de, zveřejněno 11.07.2013; dostupné z: <https://www.welt.de/geschichte/article117939250/Soeldner-gequaelt-von-Hunger-Laeusen-Syphilis.html>

Článek deníku "Welt" pracuje rovněž se zdroji, například s deníkem žoldnéře Hagendorfa.

„U všech se opakuje stejný obrázek: podvýživění už v dětství a mládí, kosti potlučené od nekonečných pochodů, sužování bolestivými záněty, trýznění parazity a poznamenání četnými zraněními, každý desátý vykazoval symptomy syfilidy v pokročilém stádiu.“

Článek udává nebojové ztráty v oddílech žoldnéřů na úrovni zhruba 30%, a to z příčin jako jsou nemoci, hlad, podchlazení a náročné pochody. Na druhou stranu „... *pozůstatky ukazují, že alespoň jejich zaopatření mlékem, sýrem a vejci muselo být dobré - to do jisté míry dokládá obrácenou stranu mince, kterou byly útrapy civilního obyvatelstva. Tyto jejich zdroje obživy totiž táhnoucí vojska doslova spolkla.*“

Podobně to líčí i pamětníci těchto událostí. Generálporučík Matyáš Gallas popisuje bezúspěšný stav svých vojsk takto: „*Nemají na sobě žádný oděv, na nohou žádné boty, jezdci jsou bez koní, bez sedel, bez škorňů. Vojáci jedí už jen chléb z žaludů, rozemleté kůry nebo plev.*“

Citováno v: Ellerbach, Jean B.: *Třicetiletá válka v Alsasku, 1618-1648. Popsána na základě archivních pramenů a opatřena četn. dobovými ilustr. (něm. Der dreißigjährige Krieg im Elsaß, 1618-1648. Nach archivalischen Quellen dargest. u. m. zahlr. zeitgenössischen Abb. versehen)*, svaz. 3, Carspach, 1928, str. 222.

„Spiegel“ zmiňuje i excesy žoldnéřů, stejně jako konstatování Petera Hagendorfa, že se žoldáci leckde chovali dokonce vybíravě (Johannes Stempel: *Žoldnéři v třicetileté válce Řemeslníci smrti (něm. Söldner im Dreißigjährigen Krieg Handwerker des Todes)*), v: www.spiegel.de, zveřejněno 02.03.2008. <http://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/soeldner-im-dreissigjaehrigen-krieg-handwerker-des-todes-a-535469-2.html>):

„*Skoro tři měsíce tam [žoldnéř] Hagendorf kvartýroval. „Žraní a chlastání jak se patří“, poznamenal si.“ A: „Hagendorf se rozhodl pro správnou stranu, císařští mají nad protivníky stále navrch. A žoldácký život byl dobrý: málo bojů, mnoho odpočinku, dostatek ²proviantu. V ležení v Pomořanech se měli vojáci dokonce tak nad poměry, že už se jim nechtělo jíst hovězí, nýbrž to musely být husy, kachny nebo kuřata.““*

Zadání úkolů

1. Rozdíly: Co je historický pramen, co je pozdější popis/vyobrazení? (metodická kompetence)
2. Proč podle vás žurnalisté jako ti z periodik Spiegel a die Welt ještě i v dnešní době píšou články o třicetileté válce?(orientační kompetence)
3. Jak je možné sjednotit tyto úryvky?/Jak jsou tyto výňatky kompatibilní? (rekonstrukční kompetence)
4. Jak je možné zajistit každodenní zásobování pochoduujícího vojska? Srov. různá vojenská tažení! (rekonstrukční kompetence)
5. Jak si představujete vztah mezi vojáky a sedláky? Zdůvodněte! (rekonstrukční kompetence)

² Zásob, zaopatření

2. Hlad a (kvalitní) strava

Úvodem

Dobové zdroje hovoří o hladovějících, kteří se pokoušeli nasytit hrstmi trávy - v dnešních smoothies a výživových doplncích se začíná znovu objevovat pšeničná a ječmená tráva. Značná pozornost je v dobových svědectvích věnována konzumaci masa a živočišných tuků. Explicitní drsnost mnohých pasáží v těchto zdrojích může při jejich opatrném/*obezřetném* výběru vést k tomu, že vyučování přestane být suchým popisem dějinných událostí a začne být vnímáno spíše jako zkoumání života skutečných lidí. Ego-dokumenty dobových autorů skýtají pro účely výuky dějepisu velký potenciál s ohledem na aspekty partikularity, perspektivity a alterity. Možnosti využití v rámci interdisciplinární výuky jsou pestré: příslušné zdroje lze současně využít ve výuce mateřského jazyka i cizích jazyků, náboženství a etiky nebo, jak již bylo uvedeno výše, pro témata týkající se lidského zdraví například ve výuce biologie.

Žáci by tak mohli sami hledat historická svědectví z jejich okolí, trénovat rešerši, zabývat se pestrostí a heterogeností zdrojů. Při internetových rešerších žáci narazí na relevantní webové stránky, které citují například místní kroniky a deníky. Kromě vhodného využití vyhledávačů (hledaný výraz, klíčová slova, způsob fungování Googlu) se nabízí možnosti kritické kategorizace nalezených formátů a jejich obsahu. Žáci při svém hledání poměrně rychle naleznou vhodné textové pasáže, jako například tento citát z místní kroniky Altdorfu:

„Příšerný hlad nutil lidi konzumovat různé, a sice nelidské, ba přímo odporné ‚jídlo‘. A tak jedli kočky, myši, krysy, žáby a podobné věci tehdy považovali přímo za delikatesy. Vykopávali kořeny rostlin a kosili trávu, kterou pojídali jako ji pojídá dobytek, takže bylo v ústech některých zemřelých stále možné vidět trávu. Dále se neštítali ani masa zdechlých zvířat, které smrdělo, nýbrž pojídali ho přímo nenasytně. Pranic toho nedbali. Vnitřní orgány koní, příšerně zapáchající a válející se v hrozivé špíně cest, nanejvýše nečisté a k tomu rozšlapané kopyty okolo jdoucích koní, opět vykopali, zevnitř a zvenku zbavili špíny, připravili a snědli.“ <http://j-ehret.com/krieg.htm> sice na konci stránky uvádí zdroje, mnohé, zčásti velice zajímavé citáty, jsou však zcela nedoložené!

Jako celá řada dalších fragmentů historických pramenů na internetu je i tento velice působivý a skýtá mnohé možnosti didaktického rozpracování: zcela nedostatečné ozdrojování na webových stránkách mnohých "hobby historiků" činí z velké části jejich obsahu příslovečný horký brambor v ruce toho, kdo dbá na řádnou práci se zdroji. Existujících odkazů na další prameny však může být využito například pro zadání rozsáhlejší práce žákům, kteří by tak mohli procvičit metody rešerše. Záludnosti internetové rešerše pak mohou být společně s třídou porovnány s jejími přednostmi, stejně lze postupovat i u přehledů jako je ten Krusenstjernův.

Obdobně zajímavé jsou aspekty selektivity a perspektivity na stránkách obcí, spolků a amatérských "hobby historiků". Hledání příslušných nápadných zvláštností a chyb v průběhu zpracování použitelného materiálu může u dostatečně pokročilých žáků posílit povědomí o důležitých kritériích historické práce.

Pracovní náměty:

1. Vincent, Philip: *The lamentations of Germany. Wherein, as in a glasse, we may behold her miserable condition, and reade the woefull effects of sinne*, Londýn, 1638.

V němčině nikdy nezveřejněná publikace, která z pohledu cestujícího britského duchovního líčí násilné excesy třicetileté války, hlad a kanibalismus, obsahující děsivé ilustrace. Text by měl být srozumitelný žákům vyšších ročníků, ačkoliv vykazuje určité jazykové zvláštnosti, jelikož je napsán v Early Modern English. I zde se nabízí příležitost k interdisciplinární výuce, je například možné zkoumat genezi moderního anglického jazyka. (Pro výuku dějepisu: alterita, vyprávění, motivy a jejich interpretace). Z této knihy pocházejí následující ilustrace (str. 10).

Grafika z:

https://archive.org/stream/case_f_475_12#page/n387/mode/2up, str. 388/434

Grafika

z:

https://archive.org/stream/case_f_475_12#page/n407/mode/2up, str. 409/434

2. Rovněž z Anglie pocházel sekretář William Crowne, který na své cestě s vysoce postavenými vyslanci popsal každodenní život ve zrušené zemi: Ritter, Alexander a Keil, Rüdiger (vyd.): William Crowne. *Krvavé léto. Cesta Německem za třicetileté války* (něm. *Blutiger Sommer. Eine Deutschlandreise im Dreißigjährigen Krieg*), 2. vyd., Darmstadt, 2012, str. 29, 35:

„Pak začíná hrabství dolnofalcké [...] Odtamtud [z hradu Pfalzgrafenstein] jsme dosáhli Bacharachu, kde jsme vystoupili na suchou zem. Město leží na pravém břehu Rýna [ve skutečnosti na levém], náleží k němu hrad na vysoké skále [Stahleck], ležící uvnitř městských hradeb. Pod ním, nějakých sto schodů nad městem, stojí kostel [sv. Wenera], kde jsme našli chudé lidi, jejichž ústa byla nappána trávou. Brzy jsme došli k vesnici na stejném břehu, ležící nedaleko Bacharachu, ve které se nacházeli pouze nakažení leprou.“

„Brzy zrána následujícího dne jsme odcestovali a minuli město Neustadt [na řece Aisch], kdysi krásné město, které však bylo vypleněné a hrozivě vypálené. Zde jsme viděli několik otrhaných dětí sedících na zápraží, téměř k smrti vyhladovělých. Jeho excelence přikázala poslat je za jejich rodiči s penězi a masem.“

3. Georg Friedrich Dhein, *Memorabilia Hanovia*, rukopis z městské knihovny v Hanau, napsán kolem roku 1735.

Autor zemřel roku 1746 v chudobinci města Hanau. Byl vazačem knih a vášnivým badatelem historie jeho vlasti. O jeho rodině existují ve městě Hanau záznamy sahající do roku 1647. Dhein líčí v retrospektivě události spojené s obléháním, ke kterému došlo v roce 1636, kdy císařská armáda oblehla město Hanau, které bylo toho času v rukou Švédů, a zahájila jeho blokádu.

Pramen citovaný z: Werner Kurz, *Život v obléhané pevnosti Hanau* (něm. *das Leben in der blockierten Festung Hanau*), v: Hanauer Geschichtsverein 1844 e.V. (vyd.), *Třicetiletá válka v Hanau a okolí* (něm. *Der dreißigjährige Krieg in Hanau und Umgebung*), Hanau/Neustadt a.d. Aisch, 2011 (Hanauer Geschichtsblätter 45), str. 122-133, 132.

„A když byl při šarvátce mezi přáteli a nepřáteli skolen dobře živený kůň, vyšli mnozí z řad chudého lidu ven, přetahovali se o zdechlinu, a tolik zapáchajícího masa, kolik jen bylo možno, přinesli ke své obživě zase zpět, jakož bylo obvykle vařeno a na tržišti prodáváno maso koňské, oslí a psí. Kočky byly ceněny nad zvěřinu a mnozí masa chtiví lidé handlovali s mistrem ostrého meče [katem] o vysušené maso mršín, aby jej pojedli.“

4. „Norimberská selka“. Mědiryt ze 17. století. Dochovaný např. v Germánském národním muzeu v Norimberku. Reprodukce z: *Německý život v minulosti v obrazech. Atlas...* (něm. *Deutsches Leben der Vergangenheit in Bildern. Ein Atlas...*) s předml. H. Kienzleho, Jena, 1908.

5. Na internetu se nachází následující text:

„Chudý venkovan musel se živiti trávou, býlím, kořínky, bez chleba, soli a sádla. A to se ještě dalo snésti. Museli se živiti kůžemi a kožišinou zvířat, poté, co z nich ožehli chlupy. Jedli se psi, kočky a krysy a jiná zvířata.“ <http://www.rheingauer-heimatforschung.de/g-01.html> cituje vydání listu Rheingauer Heimatblätter č. 10, str. 3. Na webové stránce zmíněná kronika má pocházet oblasti Wormsu, v příslušném vydání tiskoviny však není doložena. Autor na tento problém sám upozorňuje.

6. Obléhání Augsburgu. Z kroniky.

V dominikánském klášteře sv. Kateřiny v Augsburgu, svobodném říšském městě, sepsala anonymní řádová sestra kroniku svého kláštera. Přesnou dataci neznáme, bylo to však ještě v průběhu 17. století. Tento rukopis se dochoval spíše dílem náhody. Dnes leží v archivu augsburského biskupství jako rukopis číslo 97. Pojednání o třicetileté válce nalezneme na stranách 1 až 124. Zde předkládáme transkripci úseku od str. 107 až 107v, interpunkce byla lehce normalizována, psaní velkých a malých písmen modernizováno, jinak je však text s výjimkou vynechané trémy nad y (v koncovce) reprodukován do písmene shodně s originálem.

Na těchto stranách kroniky nalezneme vyprávění o osudu kláštera za obléhání Augsburgu (který byl tehdy obsazen Švédy) císařskou armádou, a to od pozdního podzimu 1634 do března roku 1635, kdy byli Švédové nuceni kapitulovat. Až do dnešních dnů upomíná pomník kamenného muže na jednu z nejhorších katastrof historie města.

Švédští důstojníci podezřivali jeptišky z toho, že v klášteře schovávají obilí a hrozili jim prohlídkou. Švédové argumentovali mimo jiné tím, že údajně u jednoho katolického kněžího znovu našli ukryté obilí, ačkoli prý jeho zásoby již třikrát předtím vyrabovali. Kdyby však do kláštera vstoupili muži, znamenalo by to porušení přísné klauzury (uzavřenosti) ženského kláštera, která byla tehdy po řeholnicích požadována katolickou církví. Zároveň však sloužila jako ochrana kláštera před vnějším světem. S pomocí vážených občanů města, kteří byli klášteru nakloněni, tomu nakonec sestry zabránily a zůstaly v klášteře nerušený.

„Alß nun von dem Monat January an büß in das Monat Marty der Hunger, Khumer, und alles Ellent in der Statt je lenger, je mehr zue genommen, alß das man die Pfert öffentlich geschlachtet, und in der Mezkh verkaufft, das ein Pfundt biß auff die 14 kl khumen. Ja man hat Hundt und Kazen auff gefangen, soliche geessen, und // was noch erschröcklicher zue heren, die dodten Menschen, und Kúnder seindt geessen worden, auch offtermahl die Leitt, welche schon ein Zeit lang im Grab gelegen, wüderumb außgraben, und geessen worden. Man hat die Heutten von den Rossen, und anderem Vüch an stadt

der Kuttlfleckh geessen, und die Prye so von solichen Heutten gesotten worden, ain Seüdl umb 2 kl verkaufft, es ist auch auß Strho, Leim, Wükhen, und andere der gleichen Mattereyen Brott gebachen worden, und hetten die armen Leitt Gott gedankht, wan sy soliches nur gnueg haben khünden, darüber dan offtermahl in ainer wochen vil hundert persohnen, vor hunger und frost ellentiglich auff der gassen, und anderst who gestorben. Es ist auch so wol bey Tag und sunderlich bey Nacht täglich ain Geschray und Heüllen, gleichsam wie das Vüch, von den Armen auff der Gassen gewest, das wür vor grossem Mitleiden, wan wür ausser der Tag Zeiten in dem Chor gebettet, nit bleiben khünden, weil dan die Noth also sehr starkh zue genommen.“

Přečtěte text nahlas, abyste mu porozumněli - pravopis tehdy daleko silněji korespondoval s místní výslovností.

Vysvětlivky:

použití zkratky kl je poměrně nezvyklé. Musí se však jednat o krejcarý. 60 krejcarů byl jeden gulden (zlatý). Přepočítání na dnešní peníze je z důvodu zcela odlišného fungování hospodářství nemožné (množství peněz bylo vázáno na drahé kovy a peníze tedy nebyly libovolně rozmnožitelné). Budeme-li však vycházet z toho, že se z částky 5 fl (guldenů) měsíčně dalo obstojně vyžít ve městě a dosadíme-li za tuto částku dnešních alespoň 800 Euro, dojdeme k výsledku 2,66 Euro na 1 kl. Takový přepočítání ovšem nezohledňuje skutečnost, že většina chudých při takových cenách již za krátkou dobu nemohla mít již vůbec žádnou hotovost

H plus samohláska: čti jako "prodlužující H" (něm. *Dehnungs-H*, čili *h se nevysloví a předcházející samohláska se prodlouží*, pozn. překl.)

Kutteln: pokrm z hovězího žaludku, považovaný za potravu chudých nebo za italskou delikatesu (Trippa alla fiorentina, *dršťky po florentinsku*, pozn. překl.)

Mattereyen: zřejmě materie/materiály, tedy látky, substance

Wicken: rostliny, srov. <https://experimentselfbstversorgung.net/die-auferstehung-der-ackerbohne/> m.j. „Od krmiva pro prasata delikatesou“

Chor: v tomto případě část kláštera výhradně přístupná sestřám (jeptiškám).

Pracovní náměty

Kdo z vás už měl někdy hlad?

1. Co se dnes začíná znovu jíst a proč?
2. Jakou roli tehdy hrála konzumace masa a jakou roli hraje dnes? Co je dnes motivací k vegetariánství, ke konzumaci raw stravy?
3. Kde se dnes vyskytuje plošná podvýživa?

- > výuka zeměpisu

4. Z jednotlivých pramenů sestavte přehled toho, co lidé tehdy jedli nebo údajně měli jíst! (rekonstrukční kompetence)
5. Zaměřte svou pozornost zejména obrázek č. 4 s norimberskou selkou. Jak funguje hospodářský systém zásobování potravinami? Jaké důsledky mají vojenská tažení? (rekonstrukční kompetence)
6. Co asi umělce motivovalo k vytvoření tohoto obrazu? (rekonstrukční kompetence)
7. Diskutujte o hodnověrnosti Dheinova textu (zdroj 3)! Mějte přitom na zřeteli především rok jeho vzniku. (dekonstrukční kompetence, bazální úroveň)
8. Odkud pocházejí informace z textu číslo 5? (dekonstrukční kompetence, bazální úroveň)
9. Srovnejte sdělení obrazového pramene č. 1 a textového pramene č.6. Kterému z nich více důvěřujete? (dekonstrukční kompetence, intermediární úroveň)
10. Jak vypadala výživová situace v období této války ve vašem regionu? Proveďte kritickou rešerši!